

Uluslararası Sosyal
Bilimler Akademisi
Dergisi (USBAD)

International Journal of
Social Sciences
Academy (IJSA)

Yıl 8, Year 8, Sayı 21, Issue 21, Mart 2025, March 2025

e issn: 2687-2641

Özgünlük kontrolü

Authenticity process

DOI: 1850597

Makale türü: Araştırma
makalesi

Article type: Research
article

Geliş tarihi 28.12.2025

Submitted date

Kabul tarihi 06.03.2026

Accepted date

Elektronik yayın tarihi 20.03.2026

Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yildiz, O., & Aka, A. (2025). Yapı ve Tabakalaşma Bağlamında BİLSEMLER ve Üstün Yetenekliler. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi / International Journal of Social Sciences Academy*, 8(21), 192-223.

YAPI VE TABAKALAŞMA BAĞLAMINDA BİLSEMLER VE ÜSTÜN YETENEKLİLER¹

Orhan YILDIZ², Assiye AKA³

Öz

Yapı, tabakalaşma ve özne ilişkiselliğinde üstün yetenekli/zekâlı öğrencilerin çok boyutlu rol ve etkilerinin analiz edildiği bu tez çalışmasında, karma yöntem tercih edilmiştir. Çalışma grubu olarak Türkiye'nin yedi ayrı bölgesinden 29 farklı şehirdeki 14-18 yaş arası 255 BİLSEM öğrencisine likert tipi soru içeren anket uygulanmış; ayrıca 10 farklı şehirde 63 BİLSEM velisi ve 13 farklı şehirde 60 BİLSEM öğretmeni ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. M. Weber, P. Bourdieu, A. Giddens ve M. Castells'in görüşleri çerçevesinde ele

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde devam etmekte olan 'Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yapı ve Tabakalaşmadaki Etkileri: Türkiye'de BİLSEM'ler' adlı tezdin üretilmiştir.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Programı Sosyoloji Anabilim Dalı, yildizorhan0@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9283-4269

³ Prof. Dr. Assiye Aka, Çanakkale Onsekiz Mart Ün. Sosyoloji ABD Orcid: 0000-0001-7185-0000

alınan çalışmadan elde edilen en temel bulgular şunlardır: Baba öğrenim düzeyi ve anne-baba mesleği ile BİLSEM öğrencisi olmak arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. BİLSEM velilerinin öğrenim düzeyi ve mesleki statüsünün yüksek olduğu diğer veriler ile birlikte (aylık gelir, mülkiyet vb.) değerlendirildiğinde, BİLSEM öğrencisi ve velilerinin orta/orta-üst sınıfa ait belirgin bir kültürel sermayeye sahip oldukları ileri sürülebilir. BİLSEM öğrenci ve veli katılımcılarından elde edilen diğer bir bulgu ise katılımcıların yaklaşık %25'inin alt sınıfı temsil ettiğidir. Bu durum, BİLSEM'in yukarı yönlü (dikey) bir sosyal hareketliliğe imkân tanıdığına işaret etmektedir. Aynı zamanda BİLSEM hem kısıtlayıcı hem de imkân kılıcı yönüyle yapılaşma kuramını doğrularken; üstün yetenekli/zekâlı özne, aktif özne konumundaki bir proje kimliğini yansıtmaktadır. 14-18 yaş arası BİLSEM öğrencilerinin merkezi sınavlar, kurs, okul ve dersane gibi nedenlerle BİLSEM'e devam etme konusunda en sorunlu yaş grubu olduğu görülmüştür. Son olarak, üstün yetenekli/zekâlı öğrencilerin tanınmasında ve tanımlanmasında sorunların hala devam ettiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üstün yetenekli/zekâlı Öğrenci, BİLSEM, Yapı, Tabakalaşma, Özne.

BİLSEMS And The Gifted in the Context of Structure and Stratification

Abstract

In this thesis study, which analyzes the multidimensional roles and impacts of gifted/talented students within the relationship of structure, stratification, and agency, a mixed-method approach was adopted. The study group consisted of 255 BİLSEM (Science and Art Centers) students aged 14–18 from 29 different cities across Turkey's seven regions, to whom a Likert-type scale survey was administered. Additionally, semi-structured interviews were conducted with 63 BİLSEM parents in 10 cities and 60 BİLSEM teachers in 18 cities. Evaluation of the study, framed within the perspectives of M. Weber, P. Bourdieu, A. Giddens, and M. Castells, yielded the following main findings: A positive correlation was found between the father's education level, the parents' profession, and being a BİLSEM student. When the high educational level and occupational status of BİLSEM parents are evaluated together with other data (monthly income,

property ownership, etc.), it can be suggested that BİLSEM students and parents possess significant cultural capital belonging to the middle/upper-middle class. Another finding obtained from the participants is that approximately 25% of them represent the lower class. This indicates that BİLSEM facilitates upward (vertical) social mobility. Simultaneously, while BİLSEM confirms the structuration theory with both its constraining and enabling aspects, the gifted/talented subject reflects a project identity as an active agent. It was observed that the 14–18 age group is the most problematic regarding continued attendance at BİLSEM due to reasons such as centralized exams, courses, schools, and private tutoring centers. Finally, it was determined that problems persist in the identification and definition of gifted/talented students.

Keywords: Gifted/Talented Student, BİLSEM, Structure, Stratification, Agent.

GİRİŞ

“Deha mı tarihi yaratır yoksa tarih mi dehayı yaratır?” (Tannenbaum, 2000, s. 23) sorusu, toplumların yapısal değişim ve dönüşümünde üstün yetenekli olarak kabul edilen bireylerin konumunu sorgulayan temel bir yönelim olmuştur. Bu soru, üstün yetenekli öznenin toplumsal pozisyonu ve rollerini düşünmeyi zorunlu kılan bir perspektif sunar. Günümüzde üstün yetenekliler konusu, başta eğitim bilimleri olmak üzere farklı disiplinlerde ele alınmakta ve ülkelerin **en önemli insan kaynakları gücü** olarak kabul edilmektedir. Geçmişten günümüze tanım ve tanılama gibi çeşitli yönleriyle tartışılan yetenek, zekâ ve deha kavramları; özellikle Sanayi Devrimi sonrası genelleşen eğitim sistemi içerisinde stratejik bir önem kazanmıştır.

Dünya genelinde zekâ ve yetenek söylemleri, II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş döneminde teknolojik ilerlemelere paralel bir seyir izlemiştir. Özellikle Sovyet Rusya’nın **Sputnik** başarısı, başta ABD olmak üzere birçok ülkenin üstün yetenekliler alanına eğilmesini sağlamış; 1950’li yıllardan itibaren bu kavramlar sosyolojik bir araştırma nesnesi haline gelmiştir. Bu süreçte zekâ ve yetenek söylemleri; meritokrasiden liyakat iddialarına, toplumsal statülerden sermaye dönüşümlerine kadar geniş bir yelpazede analiz edilmiştir.

Türkiye’de zekâ ve yetenekle ilgili çalışmalar dünya ile benzer dönemlerde artış göstermiş olsa da akademik çalışmaların daha çok eğitim bilimleri ve psikoloji alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Sosyolojinin ve özellikle **eğitim sosyolojisinin** önemli bir başlığı olmasına rağmen, üstün yetenekli öğrenciler

konusunun Türkiye'deki sosyologlar tarafından yeterince gündeme getirilmemesi ve bu konuda doktora düzeyinde sosyolojik bir çalışmanın bulunmaması literatürdeki önemli bir eksiklik olarak görülmüştür. Mevcut literatür incelendiğinde, üstün yetenekliler üzerine yapılan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun eğitim bilimleri enstitülerinde ve nicel yöntemlerle hazırlandığı, sosyoloji anabilim dalında ise konunun ihmal edildiği saptanmıştır.

Araştırmanın Nedenselliği ve Amacı

Bu çalışma, üstün yetenekli öğrencilerin yapı, özne ve tabakalaşma eksenindeki rollerini analiz ederek Türkiye'deki sosyolojik tartışmalara yeni bir boyut kazandırmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel nedenselliği, üstün yetenekli öğrencilerin özneleşme süreçlerini, toplumsal üretimdeki aktif pozisyonlarını (ideal tipler) ve bir kamu eğitim politikası olan **Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM)** ile etkileşimlerini incelemektir. BİLSEM'ler, ülkemizde özel yetenekli öğrenciler için uygulanan en kapsamlı eğitim modeli olarak, ülkenin ekonomik ve teknolojik kalkınmasında ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünü karşılamak üzere açılmıştır.

Çalışmanın birbirini tamamlayan iki temel amacı bulunmaktadır: İlk olarak, üstün yetenekli öğrencilerin toplumsalın yeniden üretimindeki aktif rol ve etkilerini belirlemek; ikinci olarak ise bir kamu politikasının somutlaşmış hali olan BİLSEM'lerin yapısal ve örgütsel analizini gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda, yapı/özne etkileşimi ile tabakalaşma biçimlerinin birbirini nasıl etkilediği ve yeni bir toplumsal tabakalaşmaya yol açıp açmadığı sorgulanmaktadır.

Literatürün İncelenmesi

BİLSEM'lere yönelik 2005-2022 yılları arasını kapsayan lisansüstü çalışmaları inceleyen bir araştırmada 'BİLSEM' konulu toplam 107 tez çalışmasına rastlanıldığı, 22'sinin doktora ve 85'inin yüksek lisans tezi olduğu görülmüştür (Oruç & Çağır, 2022). İncelenen tez çalışmalarında BİLSEM öğrenci, veli ve yönetici konu başlıkları üzerinden mevcut durum tespiti yapıldığı tespit edilmiş, öneri olarak BİLSEM'lerin önemi nedeniyle daha fazla çalışmaya gerek duyulduğu belirtilmiştir (Oruç & Çağır, 2022, s. 398). Demir (2022) BİLSEM'ler üzerine yapılan lisansüstü tezler konusunda yaptığı çalışmada tezlerin eğitsel

konularda ve nicel araştırma yoğunluklu olarak gerçekleştirildiğine yönelik bulgu elde etmiş ve bu konuda en fazla çalışmanın Hacettepe Üniversitesinde yapıldığını belirtmiştir.

2010-2018 yılları arasında üstün yetenekliler konusunda yapılan lisansüstü tezler üzerine yapılan bir diğer çalışmada tezlerin türü ve yöntemi konusunda şu bulgular elde edilmiştir: “%68,83’ünün yüksek lisans %31,17’sinin doktora türünde olduğu ve yaklaşık %55,84’ünün (n=86) nicel yaklaşım, %25,97’sinin (n=40) nitel yaklaşım ve %18,18’inin (n=28) karma yaklaşım ile yürütüldüğü belirlenmiştir” (Ayvacı & Bebek, 2019, s. 267).

Üstün yetenekli öğrencilerin kültürel, ekonomik sermayeleri ile ebeveyn desteği konusunda yapılan bir diğer çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılarak BİLSEM’e devam eden 1257 öğrenci, BİLSEM’den mezun 73 öğrenci ve BİLSEM öğrencilerinin yoğun olduğu bir ilköğretimden de toplam 483 öğrenci ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular şunlardır; “BİLSEM’e kabul edilen öğrenciler özel aile pozisyonundadır (tek çocuk veya tek kardeş) ve akranlarına göre erken çocukluk dönemlerinde daha fazla okuryazarlık ve aritmetik etkinliğiyle ilgilenmişlerdir. Kültürel sermaye, ev ortamındaki eğitimsel kaynak yoğunluğu, okul yaşamı algısı ve öğrencilerin okula hazır bulunuşluk düzeyleriyle birlikte BİLSEM’e yerleşme değişkenliğinin %32’sini açıklayabilmektedir. Somutlaştırılmış kültürel sermaye ve aile içi kültürel iletişim BİLSEM’e yerleşmede baskın itici kültürel sermaye güçleridir. Sosyal ve ekonomik sermayenin BİLSEM’e yerleşme üzerinde herhangi bir anlamlı yordayıcılığı yoktur. Mevcut bulgular, temelde zekâ testleri ile öğrenci seçimi yapan BİLSEM’lere kabulün ana belirleyicilerinin ailenin kültürel sermayesi, ev ortamındaki eğitimsel kaynakları, ebeveyn desteği ve erken okuryazarlık ve aritmetik etkinliklerini gerçekleştirme düzeyleri olduğunu göstermektedir” (Çiftçi, 2023, s. 4-5).

Türkiye’de üstün yetenekliler/zekalılar konusunda sosyoloji anabilim dalında gerçekleştirilen ilk lisansüstü çalışma 2015 yılında Sezgin ERDEM tarafından hazırlanan *üstün yetenekli çocukların eğitim süreçlerinde kültürel ve sosyal sermaye: Ankara BİLSEM örneği* başlıklı yüksek lisans tezidir. Çalışma çok çeşitli parametreler üzerinden gerçekleşmiş (demografik veriler, dinlenen radyo, bağımsız oda vb.) ve sonuç olarak anne-baba öğrenim düzeyi, meslek, aylık gelir gibi değişkenler açısından kültürel ve ekonomik sermayenin yüksek; kitap okuma alışkanlığı, izlenen tv/film, özel ders alma gibi konularda kültürel ve sosyal sermayenin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan Türkiye’de

toplumsal eşitsizliklerin eğitim ile yeniden üretiminin gerçekleştiğini belirtmiştir (Erdem, 2015, s. 101).

Türkiye’de sosyoloji alanında gerçekleştirilen ikinci lisansüstü çalışma 2024 yılında Bülent ŞİMŞEK tarafından *üstün yetenekli çocukların lise giriş sınavında ebeveynlerin kültürel ve sosyal sermaye etkisi* başlıklı yüksek lisans tezidir. Nitel yöntem kullanılarak hazırlanan çalışmada 2020-2021 yılında Düzce BİLSEM’de öğrenim gören 23 öğrenci ailesi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların öğrenim düzeyi, mesleki statü gibi değişkenlerinin yüksek çıktığı çalışmada ebeveynlerin kültürel ve sosyal sermayelerinin çocuğun başarısı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (Şimşek, 2024).

BİLSEM öğrenci-öğretmen-velileri ile karma yöntem ile ‘BİLSEM’ üzerine yapılan bir diğer çalışma sonucunda BİLSEM’in amaç ve hedeflerine yüksek oranda ulaştığı BİLSEM algısının yüksek düzeyde *mutluluk* ile örtüştüğü, BİLSEM’lerin fiziksel imkanlarının yetersiz olduğu tespit edilmiştir (Yıldız, 2010).

Üstün yetenekli kavramı, literatür incelendiğinde zekâ ve beceri kavramı ile iç içe ve çok çeşitli tanımlamalar etrafında araştırıldığı ve tanımlandığı görülmektedir. Sosyolojik olarak *üstün yetenekli* ve *üstün zekâlı* birey tanımlaması ise şu şekilde yapılmaktadır: “Zekâ sosyolojik bir kavram olarak, içinde yaşanılan toplum, kültür ve çevre ile ilişkilerde ortak tecrübeyi gösteren, diğer insanlarla ilişkilerde akılcıca davranış seçimini sağlayan, insanları anlama ve idare etme noktasında toplumsal yapı, kültür ve değerlerin farkında olarak tercihte bulunma ve eyleme dönüştürme becerisi şeklinde tanımlanabilir” (Dirimeşe, 2022, s. 62).

Bourdieu, zekânın habitus ile olan ilişkisinden yola çıkarak zekâyı tanımlar (Bourdieu, 2016: 193) ve zekânın baskın bir sınıf *ırkçılığı* olduğu görüşünü şu sözlerle ifade eder: “ ‘Allah vergisi’ yetenek miti ile zekâ ırkçılığı, bilinen etik veya siyasi angajmanlardaki farklarının ötesinde bütün tahakkümde bulunanlar tarafından yakinen yaşanan bir sosyodisenin kalbinde yer alır ve (tedrisat açısından ölçülen) ‘zekâ’yı meşruiyetin en yüce ilkesi haline getirir; yoksulluk ve başarısızlığı da -her şeyin başarıya endeksli olduğu bir ‘performans’ medeniyetinde artık tembelliğe, basiretsizliğe ya da ahlaksızlığa değil, aptallığa atfeder” (Bourdieu, 2016, s. 100).

Üstün zekâ konusunda yaptığı çalışmalar ile bilinen Tannenbaum, zekâyı geliştirilmesi gereken bir potansiyel olarak değerlendirir. ‘Beş Yaklaşım Modeli’

olarak tanımladığı çalışmasında zekânın doğuştan getirilen bir potansiyel olmasının yanı sıra çevresel ve bireysel faktörler ile birlikte performans dönüştürülmesi gerektiğini söyler. Beş yaklaşım modeli olarak tanımladığı model şunlardır: Tanılama yaklaşımı, yetenek tanımı, çevresel etkenler, zekâ dışı faktörler (şans faktörü), psikolojik mesafe. Tannenbaum çalışmasında çevresel faktörlerin (aile, okul, kültür, coğrafi eşitsizlikler vb.) kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmekte ve yetenek ile fırsat arasındaki mesafe ne kadar kısa olursa başarının da o derece artabileceğini ifade etmektedir (Tannenbaum, 2000, s. 23-53).

Üstün yetenekli çocukların toplumsal konumu ve eğitimdeki rolleri ile ilgili çalışma yapan Grace ve Lewellyn (Grace & Lewellyn, 1963); üstün yetenekli tanımının salt bireysel bir özel durum olmadığını; toplumsal, kültürel ve ekonomik bir kavram olarak toplum tarafından üretilen ve yönlendirilen bir tanımlama olduğunu belirtmektedir. Üstün yeteneklilere yönelik ayrıcalıklı çalışmaların mevcut tabakalaşmayı yeniden üretebileceği tehlikesini öne süren çalışma da aynı zamanda üstün yeteneklilere yönelik bu ayrıcalıkların toplumun ihtiyaç duyduğu ‘lider’ kadrosunun, ekonomik ve ideolojik ihtiyaçlarının karşılanması üzerine kurulan bir sistem olduğunu belirtmektedirler. Üstün yeteneklilerin ‘marjinal’ durumunun toplumsal bütünleşme için fırsatlar oluşturabileceği gibi önemli riskler de (eşitsizliklerin yeniden üretilmesi vb.) barındırdığını belirtmektedirler.

Üstün yeteneklilerin eğitimi ve ebeveyn durumlarını sosyolojik olarak inceleyen bir diğer çalışma da (Ecker- Lyster vd, 2021) gelir düzeyi, ırk, kültür ve ebeveynlik tarzlarının üstün yeteneklilik tanımında belirleyici olduğuna vurgu yapılmaktadır. Özellikle tanılama sürecinde sosyo-kültürel faktörlerin göz önüne alınmasıyla potansiyeli olmasına rağmen elenen öğrencilerin varlığı eğitimde fırsat eşitsizliğini yeniden ürettiği vurgulanmaktadır. Orta ve üst sınıf aileler çocuklarının eğitimindeki planlı ve aktif katılımı nedeniyle ‘yoğun yetiştirme’ olarak tanımlanırken işçi sınıfı ailelerin daha serbest ve düşük katılımı nedeniyle ‘doğal gelişim’ olarak tanımlanmaktadır. Bu iki farklı ebeveyn yaklaşımı çocukların eğitim sistemindeki algılanma biçimini belirlemektedir. Kısacası tanılama sürecinde kültürel ön yargılar nedeniyle adil bir tanılama sürecinin gerçekleşemeyeceğini bu nedenle kültürel duyarlılık içeren eğitim politikalarının hayata geçirilmesi konusunda önerilerde bulunmaktadır.

İngiltere’de üstün yetenekli/zekâlı bireylerin eğitimi konusunda çalışma yapan Tomlinson (2008: 66), neoliberal politikalar doğrultusunda hazırlanan eğitim politikalarının meritokrasi iddiasının arkasına sığınarak üstün yetenekli/zekâlı bireyleri tanılama ve tanımlama sürecine girdiğini fakat bu durumun ‘tanılama’ ve ‘tanımlama’ açısından sorunlu olduğuna yönelik bir tespitte bulunmaktadır. Türkiye’de de üstün yetenekli bireylerin tanılama ve tanımlama süreçleri hakkında Sak’ın (Sak vd., 2015) yapmış olduğu çalışmada sorunlar yaşandığına dair bulgular tespit edilmiştir. Aynı çalışmada (Sak vd., 2015) Türkiye’de üstün yetenekli tanımlamaların kültürel ve bölgesel unsurlar göz önüne alınmadan yapıldığı aksine yabancı kaynaklar referans alınması nedeniyle yanlış tanımlamalar içerdiği konusunda eleştirmektedir. Corbett ve Corbett, üstün yetenekli/zekâlı kavramının geliştirilebilir bir olgu olması nedeniyle ‘yetenek’ değil, okul duyarlılığı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Corbett & Corbett, 2018, s. 8). Corbett ve Corbett’ın ABD’de yayınladığı çalışma ve Tomlinson’ın İngiltere’de yaptığı çalışmanın ortak yönü, üstün yetenekli/zekâlı olarak tanımlananların orta ve üst sınıfa mensup beyaz yakalı ailelere mensup çocuklar olduklarını belirtmektedirler (Yıldız & Aka, 2025, s. 88).

İlgili literatür incelendiğinde; Türkiye’de üstün yetenekliler/zekâlılar konusunda yapılan tez çalışmalarının büyük bir kısmının nicel yöntem ve yüksek lisans seviyesinde hazırlandığı, yapılan çalışmaların eğitim bilimleri enstitüsünde yoğunlaştığı görülmektedir. Bir diğer sonuç ise üstün yetenekli öğrenciler ile kültürel sermaye arasında doğrudan korelasyon olduğuna yönelik bulgular yer almaktadır. Bu durum Bourdieu’nun ifade ettiği kültürel sermaye ile zekâ arasındaki ilişkiyi doğrularken eğitimde fırsat eşitliği/eşitsizliği bağlamında üstün yetenekli bireylerin ayrı/ayrıcıklı bir durumda olması gerektiğine yönelik çalışmalarda görülmüştür. Son olarak üstün yetenekliler ile ilgili yapılan çalışma konularının önemli bir kısmının başarı durumu, ebeveyn durumu ve benlik algısı üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Kuramsal Arka Plan

Çalışmada yapı, tabakalaşma ve özne durumlarını açıklaması açısından M. Weber, P. Bourdieu, A. Giddens ve M. Castells’in kuramsal fikirleri ele alınmış gerektiğinde bir diğer kuramsal çalışmaya da yer verilmiştir.

Toplumsal olgulara *şey’* ler gibi yaklaşılmasını öngören Durkheim’in aksine Weber, sosyolojinin ontolojik boyutunda holistik değil aksiyonel bir tutum

sergilemektedir. Weber' e göre toplumsal olgular doğa olayları gibi olmadığı için tıpkı doğa olayları gibi ele alınamaz. Fakat bu durum sosyolojinin nesnel bir bilim dalı olmasına engel değildir. Tinselci Alman geleneğini devam ettiren Weber, sosyolojinin nesnel bir bilim dalı olabilmesi adına ortaya koyduğu kuramsal çerçevesinde kültür bilimlerin önce anlama sonra açıklamaya yönelmesi gerektiğini belirterek kendinden önceki Dilthey ve Rickert gibi tinselci Alman düşünürlerinden ayrılmaktadır (Hira, 2000).

Araştırma ve araştırmacının değer-atfı ve *değerler* konusuna ayrı bir önem veren Weber'e göre araştırmacı konu seçiminde *değerden* bağımsız olmayabilir ama araştırma safhasında *değerden bağımsız* davranmalıdır (Weber, 2012, s. 36-47).

Weber, toplumun nesnesi olarak ele aldığı bireyin eylemlerinin genelleştirilebilir olduğunu savunmaktadır. Tikel örneklerin süreklilik oluşturduğu düzenli örüntüler, sosyal olgular ile toplumsal düzen arasındaki ampirik ilişkiyi kurgulamaya yarayacak olan ideal araçları meydana getirir. Weber ideal kavramı ile *istenen, arzu edilen* anlamındaki *idea* fikrini ifade etmediğini açıkça belirtmiştir. Weber' e göre ideal tipler, olumlu veya olumsuz bir *değer atfı* içermezler. İdeal tipler, hipotez veya betimsel bir çalışma değildir fakat o hipotezlere yön verebilir ve betimsel çalışmalara kaynaklık edebilir. Weber için ideal tipler sosyolojik çalışmaların nihai amacını (metodolojik açıdan) oluşturmaktadır. Bu konu da Hira şunları söylemektedir: “Sosyolojinin amacı, soyut olarak kurulmuş olan ideal tipler ile tekil toplumsal eylemler arasında bir anlam uygunluğunun sağlanmasıdır” (Hira, 2000, s. 53).

Üstün yetenekli/zekâlı öğrencilerin toplumsal tabakalaşma, yapı/fail, özneleşme ve yeniden üretim kavramlarının araştırılmasında kullanılan başka bir kuram ise Anthony Giddens'a ait *Yapılaşma Kuramıdır*. Bu kuram, Bourdieu'nun yapı/fail ve tabakalaşma kuramları çerçevesinde benzerlikler içerdiği ve tezin kuramsal alt yapısını güçlendirmesi bakımından önemlidir. Yapılaşma Kuramının temel amaçları konusunda şunlar söylenebilir: “Yapılaşma kuramı temel olarak, toplumsal değişmeyi açıklarken toplum merkezli teorilerin bireyi, birey merkezli teorilerin ise yapıyı dışarıda bırakarak açıklamalarından doğan belirsizliği ortadan kaldırmak için geliştirilmiş bir kuramdır” (Saygın, 2016, s. 70).

Giddens, yapılaşma kuramını iki temel düalizm fikrine karşı çıktığı için geliştirdiğini belirtir. Yorumcu yaklaşımları eylem bakımından güçlü fakat yapı bakımından zayıf veya yoksun olduğu için, işlevselci ve yapısalci yaklaşımları ise özneyi zayıf görmeleri bakımından eleştirir. Bu nedenle *yapının ikiliği*

kavramını ortaya koyar. Ona göre yapının ikiliği, yapının hem kısıtlayıcı hem de imkân tanıyıcı bakımdan var olmasıdır (Giddens, 2003, s. 7).

Yapı ve eylem, yapılaşma sürecinde birbirinden bağımsız düşünülemez. Yapı, bir binanın duvarları gibi taştan ve tuğladan meydana gelmez ancak yapı aktif öznenin bilinçli ve düzenli eylemleridir. Giddens'ın ifadesiyle; "bu demektir ki bütün toplumsal eylemler yapının var oluşunu varsayar. Fakat aynı zamanda yapı da eylemi varsayar, çünkü yapı insan davranışlarının düzenliliklerine dayanır" (Giddens, 2008, s. 145). Yapı, Giddens için *dışsal* değildir ve aynı zamanda sadece kısıtlayıcı değil, imkân sağlayıcıdır ve bu anlamda yapının ikiliği ortaya çıkar. Toplumsal pratiklerin yapılaşma süreçleri ise "anımlar, normlar ve gücün karşılıklı etkileşimini içerir" (Giddens, 2003, s. 211).

Fransız sosyolog ve düşünür Pierre Bourdieu'nun, toplumsal ilişkilerin, olay ve olguların araştırılmasında kullanılmak üzere ortaya koyduğu kuramlar günümüzde birçok araştırmada kullanılmaktadır.

Bourdieu, sosyolojideki özne/nesne ayrımını yıkmak amacıyla ürettiği *habitus* kavramıyla, faillerin içselleştirdiği dışsal pratikleri, sürekli tekrarlanarak elde edilen zihinsel ve maddi süreçleri ifade etmek için kullanır (Bourdieu, 2013, s. 165-166). Toplumsal dünyayı anlamaya ve onu şekillendirmeye aracılık eden *habitus*, bireyin uzun bir süre aynı konumda bulunmasıyla elde ettiği deneyimlerden ve bu deneyimlerin zihinde yarattığı şemalar ve fiziksel aktivitelerden oluşur. *Habitus*, bir yönüyle toplumsal dünyayı yaratırken bir yönüyle de onun tarafından üretilir. Toplumsal uzamda aynı alan da benzer konumlarda yer alan bireylerin benzer *habitus*lara sahip olma ihtimali yüksektir. Fakat bireylerin aynı *habitus*a sahip olma ihtimalleri yoktur. Çünkü *habitus*un aynı zamanda tarihsel bir özelliği bulunmaktadır. Bu durum da bireylerin aynı *habitus*a sahip olma özelliklerini ortadan kaldırmaktadır (Akt; Ritzer, 2013, s. 531).

İlişkisel bir sosyoloji öngören Bourdieu, nesnel/öznel düalizmini aşmak adına, ikisi arasında bir diyalektik olduğunu söyler. Nesnelleştirmenin ilk adımı, *bilginin* nesnel bir düzende ele alınmasıdır. *Nesnelci kopuş* adını verdiği bu durumda yapı nesnel olarak açığa çıkarılırken, öznelci kopuşta ise gündelik bilgidен uzaklaşılır. Sosyal bilimci, kopuş ve düşünömsellik (refleksivite) ile çalışmasını ele almalıdır. Bourdieu'ya göre kuramdan yoksun araştırma kör, empiriden yoksun araştırma ise boştur (Bourdieu, 2013; Kaya & Yıldız, 2021).

Eğitim, Bourdieu için toplumu anlama ve anlamlandırmada temel öneme sahip olduğu gibi toplumsal yeniden üretimin de merkezinde yer alır. Okullar miras yoluyla edinilmiş kültürel sermayeye sahip bireyler ile bu sermayeden yoksun bireyleri çeşitli sınavlar ve diplomalar aracılığıyla kategorize ederek adeta bir *Maxwell cini*⁴ işlevi görür (Bourdieu, 1995, s. 40-41). Eğitimdeki başarı ya da başarısızlık kriterini *yetenek* kavramı içinde değerlendirip çeşitli sermaye türlerini göz ardı etmenin eşitsizliği yeniden ürettiğini belirten Bourdieu, toplumsal eşitsizliklerin ve eğitim eşitsizliğinin kökeninde aynı nedeni arar ve şunları söyler:

“Toplumsal eşitsizliklere ilişkin körlük, tüm eşitsizlikleri ve özellikle de tedrisi başarıyla ilgili olanları, doğal eşitsizlikler, yani yetenek eşitsizlikleri olarak açıklamaya müsaade eder; hatta buna zorlar” (Bourdieu & Passeron, 2014, s. 109).

“Toplumlarımız giderek Ağ ile benlik arasındaki çift kutuplu bir karşıtlık etrafında yapılanıyor” (Castells, 2005, s. 4) diyen Castells, yeni bir tarihin dönüm noktasında yer alan dünyamızın, toplumsal açıdan yaşadığı durumu ortaya koymaktadır. Post-modern dünya kuramına sıcak bakmayan Castells, Giddens’in geç modernlik kavramını benimsese de toplum, toplumsal aktör, kapitalizm ve genel olarak dünyamızın, üçüncü büyük bir değişimin eşliğinde olduğunu söylemektedir.

Ağ toplumunda çalışma ve iş kavramları gibi daha birçok alanda da dönüşüm olmuştur. Özellikle de üretimin yani sanayinin kentlerde olmasıyla en büyük dönüşümler burada olmuştur. Enformasyonelleşen kentler üretim ve tüketimin yeni mekânları olarak önem kazanmışlardır. Kentler, küresel ekonomik örgütlenmede komuta merkezleri haline gelmiş, finans şirketlerinin ve uzmanlık gerektiren hizmet alanlarının yeni mekânı olmuş ve bu hizmetler ile üretilen ürünlerin piyasası haline gelerek sektörde önde gelen üretim merkezleri olmuşlardır. Bir diğer dönüşüm geçiren kavramlar ise kimlik ile ataerkilliktir. Bireyler tarafından inşa edilen toplumsal anlam ve tecrübe kaynaklarına kimlik

⁴“Bourdieu okulun işlevini anlatabilmek için fizikçi Maxwell’in cin varsayımını kullanır. Maxwell ikinci termodinamik yasasının reddi için cin imgesini ortaya atar. O, az ya da çok sıcak, yani az ya da çok hareketli tanecikler arasında bir cin olduğunu hayal eder. Bu cin tanecikleri ayırır, en hızlılarını ısısı artan bir kaba, en yavaşlarını da ısısı azalan bir kaba atar. Bunu yaparken de başka türlü yapıldığında ortadan kalkacak olan farklılığı, yani düzeni korumuş olur” (Özsöz, 2014, s. 294).

adı verilmektedir. Ağ oluşturma mantığı kimliği bilgi, iktidar ve toplumsal gerçeklik ekseninde yeniden üretmektedir (Castells, 2005).

Castells'e göre, ağ toplumunun parçalanmış yapısı içinde, uzam/zamanın dışına itilmiş toplumsal aktörlerin örgütlenme biçimi olarak kimlik; "insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır" (Castells, 2006, s. 12). Bu nokta da Castells, toplumsal aktörün 'anlam' çerçevesi için "Bir toplumsal aktörün eyleminin amacına getirdiği sembolik tanımı kastediyorum (Castells, 2006, s. 13)" demektedir. Toplumsal ya da kollektif tüm kimliklerin iktidar ilişkileri içerisinde, kaynağını biyolojiden coğrafyaya, kişisel arzulardan zaman ve uzam bağlamına varıncaya değin geniş bir yelpazede 'inşa' edilerek oluştuğunu söyleyen Castells, kimlik inşasını üç başlık altında toplar:

- a) **Meşrulaştırıcı kimlik:** Toplumsal kurumların aktör karşısında egemenliğini tesis etmek ve genişletmek için akılcılaştırdığı kimlik türüdür.
- b) **Direnış Kimliği:** Hâkim kültür ve kimlik karşısında duran toplumsal aktörün oluşturduğu/geliştirdiği kimliktir.
- c) **Proje Kimliği:** Kendilerine sunulan toplumsal kimliği yeniden tanımlayarak, bütün bir toplumsal yapıyı değiştirip yeniden şekillendirmeyi amaçlayan kimlik türüdür. Direniş kimliklerinin, toplumsal aktörler tarafında proje kimliğine dönüştürölme gücü vardır (Castells, 2006, s. 13-14).

Yapı, Özne, Tabakalaşma ve Sınıf

Sosyoloji de yapı kavramı, ele alınan kuramsal çerçeveye göre farklı tanımlar içermektedir. Yapısalcı kuram ışığında yapı; özne ya da bireyin içine doğduğu ve onun eylemlerini *dışsal* yönden etkileyen ve kısıtlayan bir kavram olarak ön plana çıkmakta iken, yorumsamacı yaklaşımlar aksini iddia etmektedir.

Çalışmada yapı kavramı olarak; Giddens ve Bourdieu'nun 'yapı' tanımlamaları ışığında kuram okunmuştur. Giddens, yapının özneyi kısıtladığı gibi öznenin de yapıyı oluşturduğunu (yapının ikiliği) belirtmiş, Bourdieu' da yapının özne üzerinde etkili olduğunu vurgularken öznenin de habitus aracılığı ile yapıyı etkilediğini belirtmiştir. Bu durumda yapı hem etkileyen hem de etkilenen, kısıtlayan ama aynı zaman da imkân tanıyan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tabakalaşma toplumsal anlamda ekonomik kültürel sosyal eşitsizlikler başta olmak üzere “farklı sosyal grupların hiyerarşisi anlamına” (Yanıklar, 2018, s. 35) gelmektedir. Kapitalizm ile birlikte tartışılabilen ve derinleşen tabakalaşma konusu modern toplumların yapısı anlamında Sunar’ın (2018, s. 1) ifadesi ile “eşitlik ideali altında bizatihi eşitsizlikler üzerine kurulmuştur”.

Benzer sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler içerisinde ele alınan sınıf kavramı ise sosyoloji de çok çeşitli tanımlamalar ile ayrılmaktadır. Marx’ın sınıfı verili olarak kabul eden ve iktisadi temelli görüşüne karşın Weber çoklu nedensellik kuramı etrafında sınıfın sosyal konumlamalarını tartışmış Durkheim ise mesleki örgütlenmeler şeklinde bir toplumsal sınıf kuramı geliştirmiştir. Çağdaş sosyoloji kuramları içerisinde ise sınıf ve tabakalaşma ilişkileri mesleki itibar, gelir, eğitim düzeyi gibi değişkenler ile birlikte ele alınan ölçekler aracılığıyla tanımlanmakta ve açıklanmaktadır (Sunar, 2018, s. 3).

Weber bir sınıfın meydana gelebilmesi için yaşam şansı, belirli ekonomik mallar ve bu ekonomik malları temsil eden benzer özelliklere sahip bireylerin oluşması olarak üç temel gereklilik öne sürer. Daha sonra sınıf ile statü ilişkisini mesleki itibar, eğitim ve benzeri durumları sınıf içindeki konum ile bağdaştırır ve son olarak mevcut siyasal düzen (parti grupları) ile sınıf arasındaki çözümlemeye girer. Weber’in sınıf ve statü grupları arasındaki ilişkiyi Giddens şöyle açıklar: “Sınıf, üretim ile ilgili ilişkileri ifade ederken; statü grupları, belirli ‘hayat tarzları’ biçiminde tüketimle ilgili olanları ifade eder” (Giddens, 2012a, s. 52). Sonuç olarak Weber’e göre sınıf “benzer ekonomik koşulları paylaşan ve benzer ekonomik çıkarlara sahip bireylerden müteşekkil bir kategori” (Aydın, 2018, s. 252) iken tabakalaşmada mevcut ekonomik kaynaklar üzerindeki güç ilişkisinden kaynaklanan “karmaşık bir toplumsal ilişkiler seti içeren ve çakışan boyut ve gruplar” (Aydın, 2018, s. 255) olarak tanımlanabilir.

Bourdieu, Weber’in çok boyutlu nedensellik olarak ortaya koyduğu görüşü daha net ve sistematik bir şekilde ele alır ve kuramsallaştırır. Bourdieu’ya göre sınıf yalnızca üretim ilişkileri içindeki konumla değil aynı zamanda sahip olunan sermaye türleri (kültürel, ekonomik, sosyal, sembolik) habitus ve yaşam tarzlarıyla (tüketim vb.) ilişkilendirir. Castells, yeni sınıf modeli diye ifade ettiği yapıyı enformasyon toplumundaki bölünmeye bağlı olarak ‘ağa sahip olanlar’ ‘ağ işçileri’ ve ‘ağın dışında kalanlar’ üç grupta kategorize eder. Bilgi toplumunda sınıfı belirleyen iktisadi unsur olarak maddi/somut şeyler yerini soyut/bilgi unsurlarına bırakmıştır.

Sınıfın sadece ekonomik olarak kategorize edilemeyeceğini belirten Giddens, sosyal eylemler ve pratikler aracılığıyla sınıfın yeniden üretildiğini iddia eder. ‘Piyasa kapasitesi’ olarak tanımladığı ve bireylerin satabileceği her türlü beceriler, mallar, nitelikler sınıf konumunu belirleyen temel faktördür. Weber’den ödünç aldığı ‘yaşam şansları’ kavramından yola çıkarak geliştirdiği ‘üçüncü yol’ kuramında sınıfı üst, orta ve işçi sınıfı olarak üçe ayırır. (Giddens, 2012a, Giddens, 2012b).

Araştırma Değeri ve Araştırmacının Konumu

Çalışma konusu, Weber’in ifadesi ile bir değer-atfı içermektedir. Üstün yetenekli bireylere yönelik dünya genelinde yükselen ilgi ve yönelim, ülkemizde bu konuda sosyoloji doktora alanında herhangi bir tez konusunun var olmaması en önemli nedenlerdir. Bir diğer değer-atfı ise, araştırmacının BİLSEM’ de görev alıyor olması ve üstün yetenekli bireylerle çalışıyor olmasıdır.

YÖNTEM

Çalışmada, çok boyutlu yapısı nedeniyle hem nitel hem de nicel araştırma tekniklerinin bir arada kullanıldığı **karma yöntem** tercih edilmiştir. Karma yöntem araştırmaları, 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilimlerde ortaya çıkan ve giderek yaygınlaşan bir araştırma stratejisidir. 1950’lerden itibaren nicel araştırma paradigmasının hâkim olduğu sosyal bilimler alanında, zamanla nitel yaklaşımların da önem kazanmasıyla birlikte, araştırmacılar her iki yöntemin bir arada kullanılabileceği fikrini geliştirmeye başlamışlardır. Campbell ve Fiske’nin üçgenleme kavramı, farklı veri kaynaklarının ve yöntemlerinin birlikte kullanılmasının araştırma sonuçlarının güvenilirliğini artıracaklarını göstermiştir (Creswell, 2017, s. 219).

Şekil 1’de de görüleceği üzere, yapılandırılmış mülakat ve gözlem teknikleri nitel boyutu oluştururken, anket (survey) teknikleri nicel veri toplama sürecini desteklemiştir; böylelikle araştırmanın hem derinlik hem de genişlik açısından zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çok boyutlu metodolojik yaklaşım, araştırmaya farklı açılardan veri toplama ve daha kapsamlı bir analiz yapma olanağı sağlamıştır.

Şekil 1. Yakınsayan Paralel Desen

Çalışmanın Deseni: Yakınsayan Paralel Desen

Karma yöntem araştırmaları, nitel ve nicel yöntemlerin güçlü yanlarını birleştirerek araştırma sorularına kapsamlı ve derinlemesine yanıtlar bulmayı amaçlar. Bu yöntemler içinde yakınsayan paralel desen (convergent parallel design), nitel ve nicel verilerin eşzamanlı olarak toplanıp analiz edildiği ve ardından sonuçların karşılaştırıldığı bir araştırma tasarımıdır. Bu model, araştırma bulgularının bütüncül bir şekilde yorumlanmasını sağladığı için özellikle sosyal bilimler ve eğitim araştırmalarında tercih edilmektedir (Creswell, 2017).

Nitel Araştırma

Nitel araştırmalar, gerçekliğin sayılarla temsil edilen yorumuna dayanan nicel araştırmaların aksine gerçekliğin derinlemesine araştırılması ve anlaşılmasını amaçlayan bir yöntem izler. Nitel araştırma sosyal bir sorun, grup veya bireylerin problemlerini anlamlandırmaya yönelik nitel araştırma sorularıyla başlayan tümdengelim ve tümevarım yaklaşımlarının kullanıldığı bir yöntemdir (Creswell, 2017, s. 44). Nitel araştırmanın tanımı ise “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 39) olarak söylenebilir.

Nitel Araştırmanın Örnekleme

Nitel araştırmalar, problemin doğasını anlamaya dönük ve derinlemesine analiz gerektiren çalışmalar olduğundan örneklemden elde edilen bulguların evrene genellemesi zor ve yanıltıcı olabilmektedir. Karma yöntemler de özellikle yakınsayan paralel desen kullanılan araştırmalarda nicel örneklem verilerinin

nitel verileri desteklemesi verilerin analizini ve yorumlanmasını desteklemekle beraber nitel örneklemin zengin veri sağlayabilmesi açısından önemli görülmüştür (Uğur & Uğur, 2024, s. 1151).

Araştırmanın örneklem çeşitliliğini artırmak ve zengin bir örneklem oluşturmak amacıyla ‘maksimum çeşitlilik örnekleme’ tercih edilmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme, “belirli çeşitlilik durumlarından yelpaze” (Glesne, 2013, s. 61) seçimi ile araştırmaya başlayan ve önceden çeşitli kriterlere göre “farklılık gösteren mekanların veya katılımcıların seçimini içerir” (Creswell, 2013, s. 298).

Nitel araştırma için Türkiye’nin 6 coğrafi bölgesi ve 10 farklı şehirden toplam 63 BİLSEM velisi; Türkiye’nin 7 ayrı bölgesi ve 13 farklı şehirde toplam 60 BİLSEM öğretmeni ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırma için BİLSEM öğretmenlerine yönelik on iki (12) ve BİLSEM velilerine yönelik on (10) yapılandırılmış soru sorulmuştur. Sorular hazırlanırken mülakat yapılacak (öğretmen ve veli) örneklem grubunun niteliği göz önüne alınırken aynı zamanda benzer sorular sorularak çapraşık sonuçlar ve benzer örüntüler elde etmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın Nitel Deseni: Durum Çalışması

BİLSEM’in birer öznesi olan veli ve öğretmenlerin *yapı, üstün yetenekli özne* ve birbirleriyle olan iletişimleri hakkında detaylı bilgi edinmek, ortak ve farklı görüşleri ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan yapılandırılmış sorular katılımcılara sorulmuştur. Pragmatist felsefeye dayanan karma yöntem açısından durum çalışması en uygun desen olarak kabul edilmektedir (Creswell, 2013, s. 29).

Neyi neden inceleyeceğimizi belirleyen durum çalışmasından elde edilen verileri analiz etmek için en uygun yöntem olarak tematik analiz seçilmiştir. MAXQDA program aracılığı ile elde edilen veriler Braun ve Clarke’ın ifade ettiği 6 aşamalı (veriye aşına olma, kodlama, tema oluşturma, temaları gözden geçirme, temaları adlandırma ve raporlama) tematik analiz sürecine tabi tutulmuştur (Braun ve Clarke, 2006). Verilerin kodlanması verilerin toplanması kadar önemli bir süreçtir. Verilerin kodlanma süreci ile ilgili Baltacı şunları söylemektedir: “Araştırmanın amacına ve niteliğine göre farklılık gösterse de kodlama ayrıntısı, araştırmanın tutarlılığını, inandırıcılığını ve güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir” (Baltacı, 2019, s. 378).

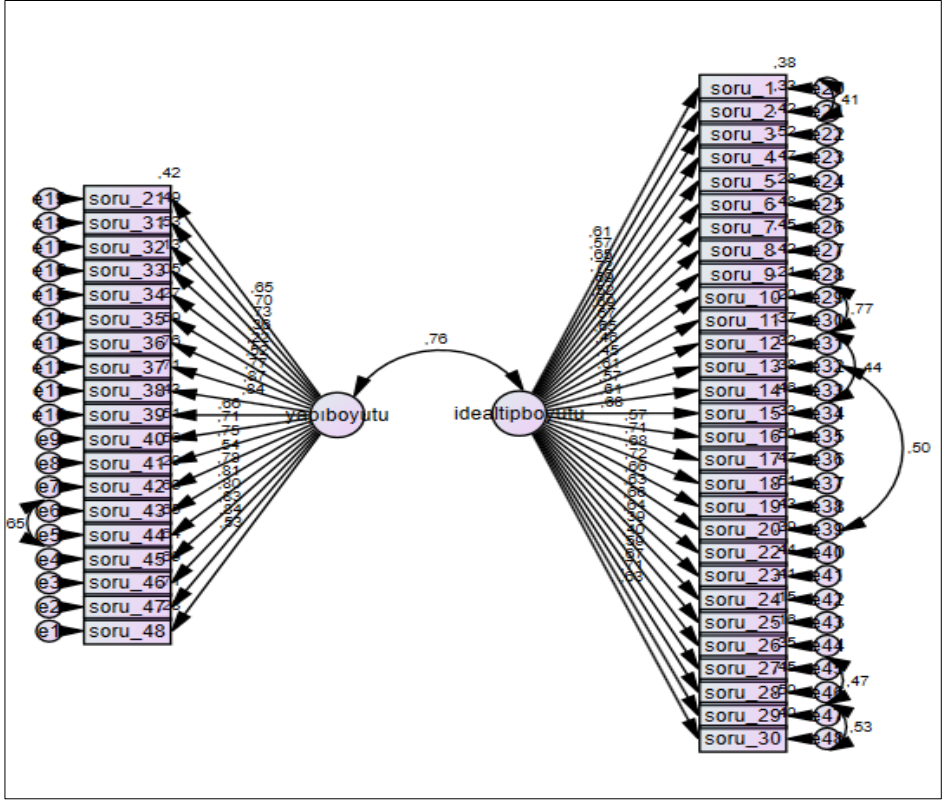
Nicel Araştırma

Nicel araştırma, ilgi duyulan değişkenleri ve olguları tanımlamak, açıklamak, tahmin etmek veya kontrol etmek amacıyla sayısal verilerin toplanması ve analizine dayanır (Gay, Mills & Airasian, 2012).

Araştırmanın amacı doğrultusunda 17 hipotez oluşturulmuştur. Söz konusu hipotezlerin test edilmesinde nicel araştırmanın betimsel tarama (Fraenkel & Wallen, 2006) ve ilişkisel tarama (Mertens, 2010) desenlerinden faydalanılmıştır. Betimsel istatistikler bağlamında minimum, maksimum, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. İlişkisel desende ise demografik özellikler ile ideal tip ve yapı arasındaki korelasyonlar ve ayrıca ideal tipin yapı üzerindeki yordayıcılığını ortaya koymak için regresyon analizi yürütülmüştür.

Veri toplama aracı olarak uzman görüşleri doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulan ve 48 ifadeden oluşan bir ölçme aracı geliştirilmiştir. İdeal tip ve yapı olmak üzere üstün yetenekli öznenin özelliklerini iki boyutta ele alan ölçme aracında cevap seçenekleri 5'li Likert tarzıdır. İlgili cevap seçenekleri '*Kesinlikle katılmıyorum (1)*', '*Katılmıyorum (2)*', '*Kararsızım (3)*', '*Katılıyorum (4)*' ve '*Kesinlikle katılıyorum (5)*' şeklindedir. Ölçme aracının geçerliği kapsamında Doğrulayıcı Faktör Analizi yürütülmüş ve uyum iyiliği değerleri hesaplanarak öngörülen iki boyutlu modelin geçerliği test edilmiştir. Buna göre hesaplanan uyum iyiliği değerleri ($C_{min} / df=2.80$, $p=.00$; $CFI=.77$; $TLI=.76$; $RMSEA=.08$; $SRMR=.09$) şeklindedir. Uyum iyiliği değerleri incelendiğinde CFI ve TLI değerlerinin alanyazında aranan ölçütlerin altında olduğu ancak diğer uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir (Hair ve diğerleri, 2019). Aşağıda Şekil 2'de ölçme aracına ilişkin DFA diyagramı sunulmaktadır.

Şekil 2. Ölçme Aracının DFA Diyagramı

Ölçme aracının güvenilirliği kapsamında Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular 19 ifadenin yer aldığı yapı boyutu için ilgili katsayının $\alpha=.93$; 29 ifadenin yer aldığı ideal tip için $\alpha=.94$ ve nihai olarak ölçek geneli için $\alpha=.96$ olarak hesaplanmıştır. Singh (2007) iç tutarlılık katsayısı için ölçüt olarak $\alpha \geq .75$ önermektedir. Bu bağlamda, ölçme aracı geneli ve boyutları bağlamında güvenilirlik ölçütünün karşılandığı ifade edilebilir.

Nitel veriler ve BİLSEM yönergesi (MEB, 2024) MAXQDA program aracılığıyla tematik analize tabi tutulmuş ve 9 ayrı alt koda ayrılarak ana temaya ulaşılmıştır. Nicel veriler ise SPSS program aracılığı ile analiz edilmiş ve her iki araştırma bulguları önce ayrı ayrı daha sonra birlikte ele alınarak yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Nicel Araştırma Bulguları

Araştırmmanın amacı doğrultusunda BİLSEM’de öğrenim gören 255 öğrenci ile likert tipi anket yapılmıştır. Araştırma 2024 yılı Mart ve 2024 Haziran ayları arasında gerçekleştiğinden veriler bahsi geçen döneme ait istatistiklere göre (Tüik, Türk-ış vb.) değerlendirilmiştir. Yapı, özne ve ideal tipi de açıklamak üzere kuramsal çerçeve ışığında hazırlanan 17 hipotez için öğrencilere 48 anket sorusu sorulmuş, ayrıca demografik veriler alınmıştır. Anket çalışması sonucu 17 hipotez doğrulanmış ve demografik veriler ile birlikte yorumlanmıştır.

255 BİLSEM öğrencisinin anne öğrenim düzeyi incelendiğinde; doktora mezunu 13 kişi, yüksek lisans mezunu 33 kişi, yüksekokul ve fakülte mezunu 112 kişi, lise mezunu 63 kişi, ortaokul mezunu 17 kişi, ilkokul mezunu 15 kişi ve okur-yazar olmayan 2 kişi yer almaktadır. Katılımcıların anne öğrenim düzeyleri yüzdelik dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir; doktora mezunları %5,10, yüksek lisans mezunları %12,94, yüksek okul ve fakülte mezunları %43,92, lise mezunları %24,71, ortaokul mezunları %6,67, ilkokul mezunları %5,88, okur-yazar olmayan %0,78. Katılımcıların baba öğrenim düzeyi incelendiğinde ; 126 kişi yüksekokul ve fakülte mezunu, 64 kişi lise mezunu, 33 kişi yüksek lisans mezunu, 16 kişi doktora mezunu, 9 kişi ilkokul mezunu, 6 kişi ortaokul mezunudur ve 1 kişi okur-yazar değildir. Katılımcıların baba öğrenim düzeyi yüzdelik olarak şu şekilde gerçekleşmiştir; yüksekokul ve fakülte mezunları %49,41, lise mezunları %25,10, yüksek lisans 12,94, doktora %6.27, ilkokul mezunu %3.53, ortaokul mezunu %2,35, okur-yazar olmayan %0,39.

Katılımcıların anne ve baba mesleki düzeyleri Türkiye Mesleki Sıralama Sistemi (TMSS, 2020:6-7)’nin uluslararası standart meslek sınıflamasına (ISCO-08) göre değerlendirildiğinde **anne mesleki seviyeleri** şu sonuçlara ulaşılmıştır; seviye (1) (niteliksiz işler vb.) ile kategorize edilmeyen (ev hanımı, emekli vb.) toplam 126 kişi yer almaktadır. Seviye (2) (orta düzey beceri) 34 kişi, seviye (3) (Teknik uzmanlık) 17 kişi ve seviye 4’te (yüksek uzmanlık) 78 kişi yer almaktadır. **Baba mesleki düzeyleri** incelendiğinde; göre seviye 4 yüksek uzmanlık isteyen mesleklerde 100 kişi (%39,22), seviye 3 teknik uzmanlık isteyen mesleklerde 23 kişi (%9,2), seviye 2 orta düzey beceri isteyen mesleklerde 61 kişi (%23,92), seviye 1 temel düzey (niteliksiz) mesleklerde 11 kişi (%4,31) ve kategorize edilmeyen (çalışmayan, emekli, serbest meslek, vb.) 60 kişi (%23,53) yer almaktadır.

Katılımcılara ait aylık ortalama gelir verileri analiz edildiğinde; aylık ortalama gelirini belirtmeyenler 35 kişi (%13,73), 1-20000 TL arası 33 kişi (%12,94), 20001 TL-40000 TL arası 59 kişi (%23,14), 40001 TL-60000 TL arası 49 kişi (%19,22), 60001 TL-80000 TL arası 35 kişi (%13,73), 80001 TL-100000 TL arası 24 kişi (%9,41), 100001 TL-150000 TL arası 10 kişi (%3,92), 150001 TL ve üstü 10 kişi (%3,92) yer almaktadır. Tablo da gelirini belirtmeyenler dahil edildiğinde aylık ortalama gelirin 54.447 TL olduğu hesaplanmıştır.

Katılımcılara sorulan 'Mülkiyeti size ait olan ev var mı?' sorusuna katılımcılardan 198 kişi (%77,6) 'evet' cevabı verirken; 57 kişi (%22,4) 'hayır' cevabı vermiştir.

Nitel Araştırma Bulguları

63 BİLSEM veli ve 60 BİLSEM öğretmeni ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme sonucundan elde edilen veriler tematik analiz ile analiz edilmiştir. Katılımcılara ait demografik veriler şunlardır; 63 BİLSEM velisinin cinsiyet dağılımı 44'ü kadın 19'u erkektir. Katılımcı BİLSEM öğretmenlerinin cinsiyet dağılımı 35 erkek 25 kadın olarak gerçekleşmiştir. Velilere ait yaş dağılımı 33 ile 53 arasında yer alırken öğretmenlerin yaş dağılımı 31-58 arası olmuştur.

Veli katılımcıların aylık ortalama gelir dağılımı incelendiğinde; en düşük gelir olan sıfır (0) 5 kişi ve en yüksek gelir olan 140,00 (yüz kırk bin) TL ile 1 kişi arasında bir dağılım gerçekleşmiştir. Katılımcı öğretmenlerin aylık ortalama geliri ise 17,000 TL (1 kişi) ile 100.000 TL (1 kişi) arasında gerçekleşmiştir.

Katılımcı öğretmenlerden sosyal bilgiler branşından 6 kişi; felsefe, Türk dili ve edebiyatı ve sınıf öğretmeni branşından 5 kişi; matematik, ilköğretim matematik, İngilizce, bilişim teknolojileri branşından 4 branş öğretmeni görülmektedir. BİLSEM'de görev yapan tüm branşlar temsil anlamında sağlanmıştır. Öğretmen katılımcıların mesleki kıdem süreleri ile BİLSEM'de görev yaptığı süreler karşılaştırıldığında BİLSEM ortalama görev süresinin mesleki kıdem süresine göre çok düşük olduğu görülmüştür.

Veli katılımcılara ait öğrenim düzeyi incelendiğinde; katılımcılardan yirmi altı kişi lisans, on kişi lise, dokuz kişi yüksek lisans, 5 kişi ise doktora mezunudur. Öğretmen katılımcıların öğrenim düzeyi incelendiğinde; 30 kişi lisans; 25 kişi yüksek lisans ve 5 kişi de doktora mezunu seviyesinde öğrenime sahip olduğu görülmektedir.

Veli katılımcılara 10 ve öğretmen katılımcılara 12 soru sorulmuş ve elde edilen cevaplar ve BİLSEM yönergesi, kuramsal perspektif çerçevesinde 9 alt koda ayrılmıştır. Elde edilen kodlar şunlardır; BİLSEM algısı, BİLSEM'in imkânları, rehberliğe ihtiyaç duyan üstün yetenekli özne, yapının özne üzerindeki etkileri, parlak beyinler her yerde, değer aktarımında/toplumsal değişimde yapı, yapı/özne etkileşimi, yapının parçası olmak/BİLSEM'de öğretmen, yapının kurumsallaşması adlı temalardan elde edilen bulgular ayrıntılandırılmıştır.

Nicel ve Nitel Bulguların Karşılaştırılması

Nicel ve nitel bulgulardan elde edilen bulgular, M. Weber, P. Bourdieu, A. Giddens ve Castells'in kuramları çerçevesinde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ve yorumlar şunlardır:

Nicel araştırma hipotezlerimizin tamamı doğrulanmıştır. Bu bağlamda üstün yetenekli öznenin: sınıfsal bir habitusa sahip olduğu, yüksek bir anlama ve hafıza kapasitesine sahip olduğu, liderlik özelliklerine sahip ve sınırlarını bilen; ikna kabiliyeti yüksek ve manipülatif özelliklere sahip, stratejik düşünüp hareket edebilen ve neden-sonuç ilişkisi kurabilen bir birey olduğu belirlenmiştir.

Hipotezler doğrultusunda elde edilen diğer sonuçlar ise; üstün yetenekli öznenin toplumsal yapıyı değiştirip dönüştürebilme kapasitesine sahip, teknolojik araç-gereçleri etkin şekilde kullanabilen, niyetsel eylem yönelimli bir *aktif özne* özelliklerine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda üstün yetenekli öznenin Bourdieu'nun alana özgü sınıfsal habitus, Weber'in rasyonel eylem ve Giddens'in aktif özne özelliklerini ortaya koyduğu söylenebilir. Eylemlerini bilgi stokları ve habitus ile gerçekleştirirken yapıyı değiştirip dönüştürebilme kapasitesi Castells'in proje kimliğine sahip bir üstün yetenekli özne profili ortaya koyduğunu göstermektedir.

Yapı olarak belirlenen BİLSEM'lerin üstün yetenekli özne ve diğer öznelere (öğretmen-veli) ve yapının kendisiyle olan etkileşim biçimleri konusunda nitel araştırma soruları ve nicel hipotezler sonucunda elde edilen bulgular şunlardır; üstün yetenekli öznenin baba eğitim durumu, baba meslek, anne meslek ile yapı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bir diğer ifade ile babanın öğrenim düzeyi ve anne-babanın mesleği ile üstün yetenekli öznenin BİLSEM öğrencisi olması arasından anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hem nicel hem nitel bulgular sonucunda baba öğrenim düzeyi ile üstün yetenekli özne arasında anlamlı ilişki

bulunması Bourdieu'nun (2015) babanın sosyal ve kültürel sermayesi ile çocuğun sosyal ve kültürel sermayesi arasında kurduğu ilişkiyi doğrulamaktadır.

Nitel ve nicel bulgular sonucunda yapı ile ilgili elde edilen bir diğer sonuç ise üstün yetenekli öznenin yapıyı değiştirip dönüştürme gücü olduğu gibi yapının da üstün yetenekli özneyi değiştirip dönüştürebildiğidir. Öğretmen ve veliler ile yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlarda üstün yetenekli öznenin diğer özneler üzerindeki etkilerinin (öğretmen, veli, arkadaş grupları gibi) BİLSEM'in yapısı üzerinde (örneğin atölye seçimi, projeler, etkinlikler) önemli değişim ve dönüşüm oluşturabildiği görülmüş, nicel araştırma bulgularından da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum Giddens'ın yapılaşma kuramında belirttiği *yapının ikiliği* kuramını doğrulamıştır.

Üstün yetenekli özne ve tabakalaşma konusunda nicel ve nitel araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir. Üstün yetenekli özne ebeveyn (anne-baba) öğrenim düzeyi, meslek ve konut sahipliği oranları yüksek düzeyde çıkmıştır. Aylık ortalama gelir bakımından ise hem nitel hem de nicel sonuçlarda katılımcıların önemli bir kısmının orta ve orta üst sınıfa dahil olduğu görülmüştür. Diğer taraftan BİLSEM'e devam eden üstün yetenekli özne velilerinin yaklaşık %25'inin alt sınıfa dahil olduğu tespit edilmiştir. Meslek, öğrenim düzeyi, mülkiyet oranı gibi, aylık gelir gibi değişkenler hakkındaki ayrıntılı bilgi bulgular kısmında verilmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal kalkınma ve ülke ekonomisi başta olmak üzere çok sayıda önemli gelişmenin temel ihtiyacı olan insan kaynakları, doğru ve etkili kullanıldığı takdirde toplumun geleceğinin şekillenmesinde belirleyici bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. İnsan kaynaklarının donanımlı ve yetkin olmasının temelinde ise kaliteli bir eğitimin önemi yadsınamaz bir gerçekliktir.

Bu çalışma ile Türkiye'de üstün yetenekli olarak kabul edilen öğrenciler için bir kamu eğitim hizmeti olarak faaliyet gösteren BİLSEM'ler ve üstün yetenekliler sosyolojik açıdan ele alınmış, karma yöntem ve dört ayrı kuram ışığında analiz edilmek istenmiştir.

Toplumun sadece %2'sini kapsadığı düşünülen üstün yetenekli/zekâlı bireyler ve onların eğitimleri, Platon'dan günümüze çok farklı dönem ve toplumlarda farklı yaklaşımlarla ele alınmış, kimi zaman unutulmuş kimi zaman ise yoğun

bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde önem arz eden üstün yetenekli bireylerin eğitimi ve konumu, genç Cumhuriyet döneminde parlak öğrencilerin yurt dışı eğitime gönderilmesi ve ardından yetenekli öğrencilere burs verilmesi (Harika Çocuklar Yasası-1956), 1960'larda fen liselerinin açılması ile devam etmiş ve 1993 yılında ilk BİLSEM'in açılması ile farklı bir boyut kazanmıştır. 2000'li yıllardan itibaren BİLSEM'lerin sayısı ve niteliğinde büyük bir artış ve gelişme yaşandığı, konunun başta eğitim olmak üzere farklı disiplinlerde tartışılmaya başlandığı görülmüştür.

Çalışma sonucunda; üstün yetenekli özne/ideal tipin meraklı, liderlik yetenekleri gelişmiş, manipülatif, çözüm odaklı, sosyal sorumluluk sahibi gibi nitelikleri barındırdığı görülmüştür. Üstün yetenekli ideal tip; toplumsal sorunları çözebilecek potansiyele sahip, toplumsal değişim ve dönüşümde 'lider' kişilik özelliklerini barındıran bir proje kimliğe sahip aktif özne olduğu tespit edilmiştir. Dijital teknolojilere aşina ve benzer habitusa/zekâ seviyesine sahip bireylerle çok daha iyi etkileşim kurabilen üstün yetenekli ideal tip, aynı zamanda yetenekleri doğrultusunda rehberliğe ihtiyaç duymaktadır.

Bu özelliklere sahip üstün yetenekli öznenin/ideal tipin demografik verileri analiz edildiğinde; anne-baba öğrenim düzeyi, mesleki statü, mülkiyet oranı yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte öğrenim düzeyi, mesleki statü ve aylık geliri düşük, mülkiyet sahibi olmayan yaklaşık %25'lik bir oranın varlığı BİLSEM'lerin dikey sosyal hareketliliğe imkân tanıyan bir yapıya sahip olduğunu ispatlamaktadır. Bir diğer taraftan nitel ve nicel katılımcılardan elde edilen aylık gelir, öğrenim düzeyi, meslek karşılaştırmasında; kültürel sermayenin mesleki statüye dönüşebildiğini fakat ekonomik sermayeye dönüşümünün gerçekleşmediğini göstermektedir.

Araştırma için seçilen 14-18 yaş arası BİLSEM öğrencilerinin BİLSEM'e devam etme konusunda en sorunlu yaş grubu olduğu saha çalışmaları esnasında gözlemlenmiş ve aynı zamanda katılımcıların verdikleri cevaplar ile örtüşmüştür. Belirtilen yaş grubunun ortaokul ve lise son sınıf öğrenciler arasında yer alması, okul-dershane-özel ders- özel kurslar ve BİLSEM arasında sıkışan öğrenci ve veliyi bir tercih yapmaya zorlamış ve genel olarak BİLSEM'e ara vermek ya da tamamen BİLSEM'i bırakmak ile sonuçlandığı belirtilmiştir. En önemli neden olarak BİLSEM'lerin okul derslerine bir katkısı olmadığını düşünmeleri ve sınavlar da BİLSEM öğrencilerine herhangi bir ayrıcalık tanınmaması (ek puan vb.) olduğunu belirtmişlerdir.

Toplum ve topluma ait değerler durağan değil sürekli değişim halinde ve toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık arz etmektedir. Üstün yetenekliler/zekâlılar ile ilgili Bourdieu ve çağdaşlarının ortaya koyduğu çalışmalar çok kıymetli ve değerli olsa da günümüz toplumların da konunun çağdaş kuramlar/ sorunlar ışığında yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Eğitim sosyolojisi ve üstün zekâlılar konusunda sosyolojik araştırmaların çok az yapıldığı ülkelerde konunun en temel kavramları ile derinlemesine çalışılmasının önem taşıdığı görülmektedir.

İlkokul (sınıf) öğretmenlerine BİLSEM ön değerlendirme sürecinde çok daha açık ve nesnel kriterler sunulurken BİLSEM hakkında bu öğretmenlerin yeterince bilgilendirilmesi gerekmektedir. Öğretmen katılımcılarının verdikleri cevaplarda ön değerlendirme ve tanılama süreci konusunda sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir. Saha çalışması esnasında bu konuda alınan notlar ve araştırmacının gözlemleri bu iddiayı doğrular niteliktedir. Sınıf öğretmenleri ön değerlendirme sürecinde bilmeden ve istemeden de olsa *Maxwell Cini* olarak hareket edebilmektedir. Ön değerlendirme sürecine öğrencinin demografik özelliklerini (anne-baba öğrenim düzeyi, meslek vb.) ve akademik başarısını göz önüne alarak belirli öğrencilerin seçilmesi nesnellikten uzaklaşılması ve gerçek yeteneklerin keşfedilmemesi anlamını taşımakta diğer bir ifade ile Maxwell cini durumu ortaya çıkmaktadır.

Sosyoloji zekânın kültürel kodlar ile ilişkisini net, açık ve daha kesin bir biçimde ortaya koyabilirse; zekâ değişkeninin/faktörünün nesnelleşmesine, dolayısıyla daha kristalize edilmiş/nesnel bir zekâ tanımının yapılmasına imkân tanıyacaktır. Bir diğer ifade ile ön değerlendirme ve tanılama süreçlerinde nesnel ölçütlerin kullanılmasında dolayısıyla yetenekli bireylerin keşfedilmesinde çok daha başarılı bir sürecin kapısını aralayacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aydın, K. (2018). "Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma". *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 245-267. <https://doi.org/10.26650/JECS414077>
- Ayvacı, H. Ş., & Bebek, G. (2019). "Türkiye’de Üstün Zekâlılar ve Özel Yetenekliler Konusunda Yürütülmüş Tezlerin Tematik İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 267-292.

- Baltacı, A. (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*. H. Tufan (çev.). Kesit Yayınları: İstanbul.
- Bourdieu, P. (2013). *Seçilmiş Metinler*. Levent Ünsaldı (çev.). Heretik Yayınları: Ankara.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Heretik Yayınları: Ankara.
- Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*. P. B. Yalım (çev.). Metis Yayınları: İstanbul.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2014). *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*. Heretik Yayınları: Ankara.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). "Using Thematic Analysis in Psychology". *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi* (1. Cilt). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Kimliğin Gücü* (2. Cilt). E. Kılıç (çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Corbett, M., & Corbett, N. (2018). "Giftedness: A Sociological Critique From a Rural Perspective". *Critical Education*, 9(1). <http://ojs.library.ubc.ca/index.php/criticaled/article/view/186273>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. M. Bütün ve S. B. Demir (çev.). Siyasal Yayınları: Ankara.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. S. B. Demir (çev.). Eğiten Kitap Yayınları: Ankara.
- Çiftçi, Ş. S. (2023). Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Sermayeler ile Ebeveyn Destəğinin Öğrencilerin BİLSEM'e Yerleşmelerine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, O. (2022). Türkiye'de Özel Yetenekli Olan ve Olmayan Öğrencileri Eğitsel Açından Karşılaştıran Lisansüstü Tezlerin eğilimlerinin Karşılaştırılması. A. B. Tulum (Ed.). *İçinde Teoriden uygulamaya özel yetenekli çocuklar içinde*. İksad Yay: Ankara.

- Dirimeşe, E. (2022). "Duygu ve Zekâ Kavramlarına Sosyolojik Bakmak". *Avrasya Terim Dergisi*, 10(2), 51-65.
- Ecker-Lyster, M., Coleman-Tempel, L., Gregersen, S., & Snyder, J. (2021). "A Sociological Examination of Parenting Practices and Gifted Education". *Gifted Child Today*, 44(4), 194-202.
- Erdem, S. (2015). Üstün Yetenekli Çocukların Eğitim Süreçlerinde Kültürel ve Sosyal Sermaye: Ankara BİLSEM örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw-Hill Publishing Co: Princeton.
- Gay, L. R., Mills, G. E., & Airasian, P. (2012). "Educational Research: Competencies for Analysis and Applications". *Pakistan Journal of Educational Research and Evaluation (Pjere)* 3(2).
- Giddens, A. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*. Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları: İstanbul.
- Giddens, A. (2012a). *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. Ü. Y. Battal (çev.). Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Giddens, A. (2012b). *İleri Toplumlarda Sınıf Yapısı*. Birey Yayınları: İstanbul.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu (çev.). Anı Yayınları: Ankara.
- Grace, H. A., & Lewellyn, L. W. (1963). "The Gifted Child in A Sociology of Knowledge". *The Journal of Educational Sociology*, 36(7), 325-334.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate Data Analysis*. Cengage.
- Hira, İ. (2000). "Max Weber'in Yöntem Anlayışı". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 45-58. Erişim: <https://dergipark.org.tr/pub/bilgisosyal/issue/29111/311450>
- Kaya, H. E., & Yıldız, O. (2021). "Bourdieu Perspektifinden Türkiye'de Eğitim". K. S. Benli (Ed.), *İçinde Ankara V. International Scientific Research Congress the Proceedings Book* (s. 189-209). İksad Yayınları: Ankara.

- Mertens, D. M. (2010). *Research and Evaluation in Education and Psychology*. Sage Publications: California.
- Mesleki Yeterlilik Kurumu. (2020). *Türkiye Meslek Sınıflama Sistemi (TMSS) taslak kitapçık*.
Erişim:<https://immib.org.tr/download/files/downloads/pagefiles/%7B9fbcedd9-57fd-4c40-8b0dd4a000887da2%7D/files/TMSS%20K%C4%B0TAP%C3%87IK.pdf>
- Oruç, Ş., & Çağır, S. (2022). “Bilim ve Sanat Merkezleri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmaların Değerlendirilmesi”. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(2), 398-412.
- Özsöz, C. (2014). “Pierre Bourdieu: Simgesel şiddet, Eğitim, İktidar”. *Cogito*, (76), s. 290-311.
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji Kuramları*. H. Hülür (çev.). De Ki Yayınları: Ankara.
- Sak, U., Ayas, M. B., Sezerel, B. B., Öpengin, E., Özdemir, N. N., & Gürbüz, Ş. D. (2015). “Türkiye’de Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 5(2), 110-132.
- Saygın, A. U. (2016). “Anthony Giddens’ın Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 69-80. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/issue/28203/299484>
- Singh, K. (2007). *Quantitative Social Research Methods*. Sage Publications: New Delhi.
- Sunar, L. (2018). “Türkiye’de Tabakalaşma ve Eşitsizliği Tartışmak”. L. Sunar (Ed.). içinde *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* (1. Cilt, s. 1-32). Nobel Yayınları: Ankara.
- Şimşek, B. (2024). Üstün Yetenekli Çocukların Lise Giriş Sınavında Ebeveynlerin Kültürel ve Sosyal Sermaye Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Düzce.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2025). Ankara: *Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması araştırmaları (SEGE)*. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: Ankara.
- Tannenbaum, A. J. (2000). “A History of Giftedness in School And Society”. K. E. Heller, F. J. Mönks, R. J. Sternberg ve R. F. Subotnik (Eds.). içinde *International handbook of giftedness and talent* (2. Baskı, s. 23-53). Pergamon Yay: Oxford.

- Tomlinson, S. (2008). "Gifted, Talented and High Ability: Selection For Education in A One-Dimensional World". *Oxford Review of Education*, 34(1), 59-74.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Gelir Dağılımı İstatistikleri (TÜİK)*. Erişim: 27.12.2024 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *İstatistiklerle Aile 2024*. Erişim: 14.05.2025 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Ulusal Eğitim İstatistikleri 2024 (TÜİK)*. Erişim: 29.05.2025 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2024-53937>
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. (2024). Ankara: *Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TÜRK-İŞ)*. Erişim:29.11.2024 <https://www.turkis.org.tr/turk-is-kasim-2024-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>
- Uğur, U., & Uğur, İ. (2024). "Bilimsel Çalışma Perspektifinden Karma Yöntem Araştırmaları". *Pearson Journal*, 8(27), 1139-1156. Erişim: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10829512>
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Yanıklar, C. (2018). "Sınıfın Sonu mu? Sınıf Tartışmalarının Gidişatı". L. Sunar (Ed.). içinde *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* (1. Cilt). (s. 35-52). Nobel Yayınları: Ankara.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları: İstanbul.
- Yıldız, H. (2010). *Üstün Yeteneklilerin Eğitiminde Bir Model Olan Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEMLER) Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, O., & Aka, A. (2025). "Gifted Subject For Society". *Political Economy and Management of Education*, 6(1), 78-96.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın birbiri ile ilişkili iki amacı bulunmaktadır: Birincisi üstün yetenekli öğrencilerin, toplumsalın yeniden üretiminde aktif rol ve etkilerini belirlemek. İkincisi ise, bir kamu politikasının somutlaşmış hali olan BİLSEM'in

yapısal ve örgütsel analizini yapabilmektir. Her iki amaç doğrultusunda yapı/özne etkileşimi ve tabakalaşma biçimlerinin (üç temel değişkenin) birbirini nasıl etkilediği, birbirini kısıtlayıp kısıtlamadığı ve yeni bir toplumsal yapı ve tabakalaşmaya yol açıp açmadığı açıklanmak istenilmiştir.

Yöntem: Nitel ve nicel araştırmanın eş zamanlı olarak yürütüldüğü (Yakınsayan paralel desen) karma yöntem kullanılmıştır. Nicel araştırma verileri SPSS program aracılığı ile analiz edilirken nitel araştırma verileri MAXQDA program aracılığı ile analiz edilmiştir. Nitel verilerin analizinde refleksif tematik analiz kullanılmıştır. Nitel desen olarak durum analizi kullanılmıştır. Araştırma için seçilen (çalışma grubu) 255 BİLSEM öğrencisine 17 hipotez doğrultusunda hazırlanan 5'li likert tipi 48 maddelik bir anket sorusu sorulmuştur. 63 BİLSEM velisine 10 soruluk ve 60 BİLSEM öğretmenine 12 soruluk yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi lisansüstü eğitim enstitüsü'nden alınan etik kurul onayının ardından Millî Eğitim Bakanlığı'ndan (MEB) gerekli izinler alınmış ve Mart-Haziran 2024 tarihleri arasında saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu ile yüz yüze anket ve mülakat gerçekleştirilmişse de fiziksel olarak ulaşılamayan katılımcılara 'zoom' programı üzerinden mülakat ve Google formlar ile ulaşılmıştır. Saha araştırması esnasında katılımcıların rıza beyanları alınmış, araştırmacı kendisinden sonraki araştırmacıların sorun yaşamaması adına katılımcılarla olan iletişim ve etkileşimine çok dikkat etmiştir.

Bulgular: Nicel ve nitel demografik verilerden elde edilen sonuçlara göre BİLSEM öğrenci velilerinin ekonomik ve kültürel sermayelerinin ve mülkiyet sahipliğinin yüksek olduğu gözlenmiştir. Baba öğrenim düzeyi ile çocuğun BİLSEM'i kazanması arasında doğrudan bir ilişki tespit edilmiştir. İdeal tip olarak üstün yetenekli bireylerin proje kimliğine sahip bir aktif özne olduğu tespit edilmiştir. Aktif özenin BİLSEM üzerinde etkileri varken BİLSEM'in de aktif özne üzerinde etkileri tespit edilmiş ve bu durum yapılaşma kuramını doğrulamıştır. Üstün yetenekli özne ile ilgili nitel çalışmadan elde edilen bulgularda; üstün yetenekli öznenin meraklı, sorumluluk bilincine sahip, öğretmen ve aileleri ile olan etkileşimi olumlu gibi nicel bulgular ile örtüşen sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma: BİLSEM'in üstün yetenekli öğrencileri yüksek bir sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişliğe sahip olsa da BİLSEM'e geidebilen alt sınıfı temsil eden%25'lik bir kesimin varlığı dikey sosyal hareketliliğe imkân sağlandığını göstermektedir. BİLSEM'lerin fiziki yapısı birbirinden farklılık

gösterse de katılımcıların önemli bir çoğunluğunun fiziki imkanların yetersiz olduğu konusunda genel bir görüş olduğu sonucu görülmüştür. BİLSEM öğretmenlerinin öğrenim düzeyi yüksek olsa da mesleki çalışma sürelerine göre BİLSEM’de yatıkları göre sürelerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. BİLSEM’de görev yapan öğretmenlerin bir kısmının görevlendirme olarak hatta bir katılımcının ücretli öğretmen olarak çalıştığı tespit edilmiştir. İlkokul sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin demografik özelliklerine göre BİLSEM sınavlarına öğrenci seçmesi bir ‘Maxwel cini’ durumu yaratmaktadır. Türkiye’de üstün yetenekli/zekâlı bireylere yönelik ilginin dünya ile benzer dönemlere denk geldiği görülmüştür. Sanayi devriminden sonra artan rekabetçi ortama uyum sağlayabilecek, var olan teknolojik gelişmeleri bir adım öteye taşıyabilecek insan kaynağı ihtiyacı başta üniversiteler olmak üzere eğitim kurumlarının bazen gizil bazen açıktan temel amacı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ile sadece BİLSEM ve üstün yeteneklilerin sosyolojik bir analizi değil aynı zamanda bir kamu politikası doğrultusunda harcanan ekonomik ve insan kaynağının nasıl ve ne kadar etkili olduğu sonucu elde edilmeye çalışılmış, dolayısıyla kamu yararına bir çalışma ortaya çıkması beklenmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study has two interrelated objectives: First, to determine the active roles and impacts of gifted students in the process of **social reproduction**. Second, to conduct a structural and organizational analysis of BİLSEM (Science and Art Centers) as the tangible embodiment of a specific public policy. In line with both objectives, the study seeks to explain how **structure/agency interactions** and forms of stratification (the three fundamental variables) influence and constrain one another, and whether they lead to the emergence of a new social structure and stratification system.

Method: The study employed a mixed-methods approach utilizing a **convergent parallel design**, wherein qualitative and quantitative research phases were conducted simultaneously. Quantitative data were analyzed using the **SPSS** software package, while qualitative data were processed via **MAXQDA**. **Reflexive thematic analysis** was applied to the qualitative data, with the qualitative design structured as a **case study**. The study group consisted of 255 BİLSEM (Science and Art Centers) students who responded to a 48-item, 5-point Likert-type survey developed to test 17 hypotheses. Additionally, semi-structured interviews were conducted, comprising 10 questions for 63 BİLSEM

parents and 12 questions for 60 BİLSEM teachers. Following ethical approval from the Çanakkale Onsekiz Mart University Graduate Education Institute and necessary permissions from the Ministry of National Education (MEB), field research was conducted between March and June 2024. While face-to-face surveys and interviews were conducted with the majority of participants, those who were physically inaccessible were reached via Zoom interviews and Google Forms. Informed consent was obtained from all participants during the fieldwork, and the researcher paid meticulous attention to communication and interaction protocols to ensure a seamless process for future researchers.

Findings: Results derived from quantitative and qualitative demographic data indicate that the parents of BİLSEM students possess high levels of economic and cultural capital as well as property ownership. A direct correlation was identified between the father's level of education and the child's admission to BİLSEM. As an ideal type, the gifted individual was identified as an 'active agent' possessing a 'project identity'. While the active agent was found to influence BİLSEM, reciprocal effects of BİLSEM on the active agent were also detected, thereby validating Structuration Theory. Qualitative findings regarding the gifted subject—specifically their curiosity, sense of responsibility, and positive interactions with teachers and families—were found to be consistent with the quantitative findings.

Conclusion and Discussion: Although BİLSEM students generally exhibit high socio-cultural and economic development, the presence of a 25% segment representing the lower class demonstrates that **vertical social mobility** is being facilitated. Despite variations in the physical structures of different BİLSEM centers, a significant majority of participants shared the general view that physical facilities were insufficient. While BİLSEM teachers possess high levels of education, their tenure specifically within BİLSEM was found to be low relative to their total professional experience. It was determined that a portion of teachers at BİLSEM work on a temporary assignment basis, with one participant notably identified as a paid (contract) teacher. The selection of students for BİLSEM exams by primary school teachers based on demographic characteristics creates a "**Maxwell's demon**" scenario. The interest in gifted/talented individuals in Turkey appears to coincide with global trends. Following the Industrial Revolution, the need for human resources capable of adapting to an increasingly competitive environment and advancing technological developments has emerged—sometimes implicitly, sometimes explicitly—as a fundamental goal of

educational institutions, particularly universities. This study attempts not only to provide a sociological analysis of BİLSEM and gifted individuals but also to evaluate the efficacy of economic and human resources expended in line with public policy, thereby aiming to contribute to the **public interest**.

Etik Komite Onayı: Bu araştırma için Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulu'ndan (12/02/2024-E-84026528-050.99-2400045277) etik izin alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için eşit düzeyde katkı sağlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi: Yazar (lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.